

Всеукраїнська спілка вчених-економістів
Державний економіко-технологічний університет транспорту
Міністерство освіти і науки України

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ:
ВІД КРИЗИ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

За загальною редакцією доктора економічних наук,
професора О. В. Кендюхова

Київ - 2015

Всеукраїнська спілка вчених-економістів
Державний економіко-технологічний університет транспорту
Міністерство освіти і науки України

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ:
ВІД КРИЗИ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

За загальною редакцією доктора економічних наук,
професора О. В. Кендюхова

Київ - 2015

УДК: 351.82:338.24
ББК 65.9

Схвалено Вченою Радою
Державного економіко-технологічного університету транспорту
Протокол № 7 від 28.04.15 року

Теоретико-методологічні основи регулювання економічних процесів: від кризи до сталого розвитку: Колективна монографія / за заг. ред. О. В. Кендохова. – К.: Вид-во «Центр навчальної літератури», 2015. – 217 с.

У монографії розглянуто теоретико-методологічні проблеми регулювання економічних процесів в умовах криз та невизначеності. Викладено політекономічну парадигматику сталого розвитку, концептуальний механізм прискореного економічного розвитку, методологічні основи діагностики стану й перспектив розвитку соціо-економічних систем. Досліджено тенденції, обґрунтовано пріоритети та ключові задачі інституційних перетворень.

Визначено стратегічні інструменти реформування економічних систем, у тому числі напрямки реформування фінансово-кредитного механізму, бюджетної та інвестиційно-інноваційної політики. Розкрито прикладні аспекти та функціональні складові реформування мікроекономічних систем.

Для науковців, державних службовців, представників ділових кіл, аспірантів та студентів.

In the monograph it's examined theoretical and methodological problems of regulation of economic processes in the conditions of crisis and uncertainty. It is presented paradigmatics the of political and economic of sustainable development, conceptual accelerated economic development, methodological foundations of the diagnostic status and prospects social economic systems' of development. It has investigated the tendencies, has grounded the priorities and key tasks of the institutional transformations.

It has determined the strategic tools of economic reform, including reform of trends of the financial and credit mechanism, budget, investment and innovation policy. It has revealed the applied aspects and functional components of the microeconomic systems' reform.

This monograph is useful for scientists, government officials, business representatives and students.

Рецензенти:

Микитенко Вікторія Володимирівна – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу стратегічного потенціалу сталого розвитку ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України.

Ейтутіс Георгій Дмитрович – доктор економічних наук, професор кафедри «Економіка та підприємництва», проректор з наукової роботи Державного економіко-технологічного університету транспорту МОН України.

Касьянова Наталія Віталіївна – доктор економічних наук, професор кафедри економічної кібернетики Національного авіаційного університету МОН України.

Автори:

м.н.с. Анісов В. М. (Розділ 1 п. 1.1); к.е.н., доц. Чеботарьов В. А. (Розділ 1 п. 1.2); д.е.н., проф. Кендохов О. В. (Передмова, Розділ 1 п. 1.3, Розділ 4 п. 4.1); к.е.н. Ягельська К. Ю. (Розділ 1 п. 1.3); д.е.н. доц. Солоха Д.В. (Розділ 1 п. 1.4); к. культ. Комарницький І.О. (Розділ 1 п. 1.4); к.е.н., доц. Ряба О. І. (Розділ 1 п. 1.5); викл. Шевчук О.В. (Розділ 1 п. 1.6); Бондар Д. О. (Розділ 1 п. 1.7); к.е.н. Кірюка Р. Г. (Розділ 2 п. 2.1); к.е.н., доц. Шибасва Н. В. (Розділ 2 п. 2.2); к.е.н., доц. Квятко Т. М. (Розділ 2 п. 2.2); к.е.н., п.н.с. Богуш Л. Г. (Розділ 2 п. 2.3); докторант Сидорович О. Ю. (Розділ 2 п. 2.4); д.е.н. доц. Підлісний П. І. (Розділ 2 п. 2.5); к.е.н., викл. Герасименко Ю. С. (Розділ 2 п. 2.6); д.е.н., проф. Мних О.Б. (Розділ 2 п. 2.7); д.е.н., проф. Михайленко С. В. (Розділ 3 п. 3.1); асп. Зубріліна В. В. (Розділ 3 п. 3.1); к.е.н., доц. Белякова О.В. (Розділ 3 п. 3.2); ст. викл. Заїчко І. В. (Розділ 3 п. 3.2); к.е.н., с.н.с. Заяць В. С. (Розділ 3 п. 3.3); к.е.н., доц. Шнишкова Н. Л. (Розділ 3 п. 3.4); к.е.н. Сорока Н. В. (Розділ 3 п. 3.5); к.е.н. Хвостенко В. С. (Розділ 3 п. 3.6); д.е.н., проф. Брігченко І. Г. (Розділ 3 п. 3.7); к.е.н., доц. Князевич А. О. (Розділ 3 п. 3.7); к.е.н. Лаврик У. В. (Розділ 4 п. 4.2); к.е.н. Мельник Т. С. (Розділ 4 п. 4.3); к.е.н. Христофор О. В. (Розділ 4 п. 4.3); д.е.н., доц. Горовий Д. А. (Розділ 4 п. 4.4); к.е.н., доц. Пиліпенко О. В. (Розділ 4 п. 4.5); Залізник В. П. (Розділ 4 п. 4.6); к.е.н., доц. Творонич В. І. (Розділ 5 п. 5.1); к.е.н., доц. Приймук О. Р. (Розділ 5 п. 5.2); Максименко І. О. (Розділ 5 п. 5.3); к.е.н., доц. Розкошна О. А. (Розділ 5 п. 5.4); асп. Васильєва Т. О. (Розділ 5 п. 5.5); к.е.н., доц. Гудкова В. П. (Розділ 5 п. 5.6).

ISBN 978-966-2197-74-7

© Всеукраїнська спілка вчених-економістів, 2015
© Державний економіко-технологічний
університет транспорту, 2015

УДК: 351.82:338.24
ББК 65.9

Схвалено Вченою Радою
Державного економіко-технологічного університету транспорту
Протокол № 7 від 28.04.15 року

Теоретико-методологічні основи регулювання економічних процесів: від кризи до сталого розвитку: Колективна монографія / за заг. ред. О. В. Кендюхова. – К.: Вид-во «Центр навчальної літератури», 2015. – 217 с.

У монографії розглянуто теоретико-методологічні проблеми регулювання економічних процесів в умовах криз та невизначеності. Викладено політекономічну парадигматику сталого розвитку, концептуальний механізм прискореного економічного розвитку, методологічні основи діагностики стану й перспектив розвитку соціо-економічних систем. Досліджено тенденції, обґрунтовано пріоритети та ключові задачі інституційних перетворень.

Визначено стратегічні інструменти реформування економічних систем, у тому числі напрямки реформування фінансово-кредитного механізму, бюджетної та інвестиційно-інноваційної політики. Розкрито прикладні аспекти та функціональні складові реформування мікроекономічних систем.

Для науковців, державних службовців, представників ділових кіл, аспірантів та студентів.

In the monograph it's examined theoretical and methodological problems of regulation of economic processes in the conditions of crisis and uncertainty. It is presented paradigmatics of political and economic of sustainable development, conceptual accelerated economic development, methodological foundations of the diagnostic status and prospects social economic systems' of development. It has investigated the tendencies, has grounded the priorities and key tasks of the institutional transformations.

It has determined the strategic tools of economic reform, including reform of trends of the financial and credit mechanism, budget, investment and innovation policy. It has revealed the applied aspects and functional components of the microeconomic systems' reform.

This monograph is useful for scientists, government officials, business representatives and students.

Рецензенти:

Микитенко Вікторія Володимирівна – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу стратегічного потенціалу сталого розвитку ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України.

Ейтутіс Георгій Дмитрович – доктор економічних наук, професор кафедри «Економіка та підприємництво», проректор з наукової роботи Державного економіко-технологічного університету транспорту МОН України.

Касьянова Наталія Віталіївна – доктор економічних наук, професор кафедри економічної кібернетики Національного авіаційного університету МОН України.

Автори:

м.н.с. Анісімов В. М. (Розділ 1 п. 1.1); к.е.н., доц. Чеботарьов В. А. (Розділ 1 п. 1.2); д.е.н., проф. Кендюхов О. В. (Передмова, Розділ 1 п. 1.3, Розділ 4 п. 4.1); к.е.н. Ягельська К. Ю. (Розділ 1 п. 1.3); д.е.н., доц. Солоха Д.В. (Розділ 1 п. 1.4); к. культ. Комарницький І.О. (Розділ 1 п. 1.4); к.е.н., доц. Ряба О. І. (Розділ 1 п. 1.5); вискл. Шевчук О.В. (Розділ 1 п. 1.6); Бондар Д. О. (Розділ 1 п. 1.7); к.е.н. Кіркока Р. Г. (Розділ 2 п. 2.1); к.е.н., доц. Шибасва Н. В. (Розділ 2 п. 2.2); к.е.н., доц. Квятко Т. М. (Розділ 2 п. 2.2); к.е.н., п.н.с. Богущ Л. Г. (Розділ 2 п. 2.3); докторант Сидорович О. Ю. (Розділ 2 п. 2.4); д.е.н., доц. Підлісний П. І. (Розділ 2 п. 2.5); к.е.н., вискл. Герасименко Ю. С. (Розділ 2 п. 2.6); д.е.н., проф. Мних О.Б. (Розділ 2 п. 2.7); д.е.н., проф. Михайленко С. В. (Розділ 3 п. 3.1); асп. Зубрліна В. В. (Розділ 3 п. 3.1); к.е.н., доц. Белякова О.В. (Розділ 3 п. 3.2); ст. вискл. Заїчко І. В. (Розділ 3 п. 3.2); к.е.н., с.н.с. Заяць В. С. (Розділ 3 п. 3.3); к.е.н., доц. Шишкова Н. Л. (Розділ 3 п. 3.4); к.е.н. Сорока Н. В. (Розділ 3 п. 3.5); к.е.н. Хвостенко В. С. (Розділ 3 п. 3.6); д.е.н., проф. Брітченко І. Г. (Розділ 3 п. 3.7); к.е.н., доц. Князевич А. О. (Розділ 3 п. 3.7); к.е.н. Лаврик У. В. (Розділ 4 п. 4.2); к.е.н. Мельник Т. С. (Розділ 4 п. 4.3); к.е.н. Христофор О. В. (Розділ 4 п. 4.3); д.е.н., доц. Горовий Д. А. (Розділ 4 п. 4.4); к.е.н., доц. Пилипенко О. В. (Розділ 4 п. 4.5); Залізничок В. П. (Розділ 4 п. 4.6); к.е.н., доц. Творонівч В. І. (Розділ 5 п. 5.1); к.е.н., доц. Приймук О. Р. (Розділ 5 п. 5.2); Максименко І. О. (Розділ 5 п. 5.3); к.е.н., доц. Розкошна О. А. (Розділ 5 п. 5.4); асп. Васильєва Т. О. (Розділ 5 п. 5.5); к.е.н., доц. Гудкова В. П. (Розділ 5 п. 5.6).

ISBN 978-966-2197-74-7

© Всеукраїнська спілка вчених-економістів, 2015

© Державний економіко-технологічний університет транспорту, 2015

ЗМІСТ

Передмова.....	5
1. ПОЛІТЕКОНОМІЧНА ПАРАДИГМАТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	7
1.1 Трансформаційний перехід від кризи до сталого розвитку як теоретико-методологічна проблема регулювання економічних процесів... 7	7
1.2 Економічна парадигматика: вихідні методологічні та гносеологічні основи формування.....	11
1.3 Організаційний механізм прискороного економічного розвитку.....	15
1.4 Методологічні основи діагностики стану й перспектив розвитку соціо-економічних систем.....	21
1.5 Політична економія М. І. Тугана-Барановського і сьогодення.....	33
1.6 Теоретичне дослідження сукупного працівника суспільства.....	39
1.7 Політекономічний аналіз віртуальних валют.....	44
2. ТЕНДЕНЦІЇ, ПРІОРИТЕТИ ТА КЛЮЧОВІ ЗАДАЧІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ.....	49
2.1 Основні перспективи інституційних перетворень в умовах розвитку ринкових відносин національної економіки.....	49
2.2 Методологічні принципи дослідження взаємодії держави та ринку: основна течія та альтернативи.....	53
2.3 Методологія формування та удосконалення організаційно-економічного механізму соціальної інфраструктури.....	57
2.4 Парадигмальні обриси інституціональної архітектоніки оподаткування.....	73
2.5 Напрями підвищення ролі транспорту в забезпеченні міжнародної торгівлі.....	78
2.6 Інституціоанальне середовище аграрної сфери.....	84
2.7 Розвиток моделей управління корпоративним сектором економіки і нові напрями маркетингових досліджень.....	92
3. ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИЙ МЕХАНІЗМ, БЮДЖЕТ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК СТРАТЕГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ.....	100
3.1 Проблематика процесу розгляду та затвердження бюджету в умовах ринкових трансформацій в Україні.....	100
3.2 Сутнісна характеристика процесу формування інноваційного потенціалу соціально-економічних систем.....	105

ЗМІСТ

Передмова	5
1. ПОЛІТЕКОНОМІЧНА ПАРАДИГМАТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ	7
1.1 Трансформаційний перехід від кризи до сталого розвитку як теоретико-методологічна проблема регулювання економічних процесів... 7	
1.2 Економічна парадигматика: вихідні методологічні та гносеологічні основи формування.....	11
1.3 Організаційний механізм прискореного економічного розвитку.....	15
1.4 Методологічні основи діагностики стану й перспектив розвитку соціо-економічних систем.....	21
1.5 Політична економія М. І. Тугана-Барановського і сьогодення.....	33
1.6 Теоретичне дослідження сукупного працівника суспільства.....	39
1.7 Політекономічний аналіз віртуальних валют.....	44
2. ТЕНДЕНЦІ, ПРІОРИТЕТИ ТА КЛЮЧОВІ ЗАДАЧІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ	49
2.1 Основні перспективи інституційних перетворень в умовах розвитку ринкових відносин національної економіки.....	49
2.2 Методологічні принципи дослідження взаємодії держави та ринку: основна течія та альтернативи.....	53
2.3 Методологія формування та удосконалення організаційно-економічного механізму соціальної інфраструктури.....	57
2.4 Парадигмальні обриси інституціональної архітекτονіки оподаткування.....	73
2.5 Напрями підвищення ролі транспорту в забезпеченні міжнародної торгівлі.....	78
2.6 Інституціоанальне середовище аграрної сфери.....	84
2.7 Розвиток моделей управління корпоративним сектором економіки і нові напрямки маркетингових досліджень.....	92
3. ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИЙ МЕХАНІЗМ, БЮДЖЕТ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК СТРАТЕГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ	100
3.1 Проблематика процесу розгляду та затвердження бюджету в умовах ринкових трансформацій в Україні.....	100
3.2 Сутнісна характеристика процесу формування інноваційного потенціалу соціально-економічних систем.....	105

3.3 Проблеми трансформації доходів населення в джерело інвестиційного розвитку.....	115
3.4 Контрольно-аналітичні аспекти регулювання торгівлі валютними деривативами.....	119
3.5 Огляд ключових проблем реалізації активів боржника в процедурі банкрутства.....	124
3.6 Інноваційні фінансові технології на ринку цінних паперів.....	128
3.7 Перспективи інноваційного розвитку інфраструктури туристичної галузі Закарпатського регіону.....	132
4. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	138
4.1 Інтелектуальний капітал підприємства: гносеологія та функціональний зміст.....	138
4.2 Фінансова безпека підприємства: генезис наукових поглядів, дефініції.....	145
4.3 Концептуальні засади антикризового управління залізничним транспортом в умовах падіння обсягів перевезень.....	150
4.4 Концепція формування та розвитку віртуального капіталу та використання віртуальних економічних відносин на промислових підприємствах України.....	154
4.5 Оцінка часу в адаптивному управлінні проектами.....	166
4.6 Системний та ситуаційний підходи до формування маркетингової стратегії підприємства.....	172
5. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ СКЛАДОВІ РЕФОРМУВАННЯ МІКРОЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ.....	188
5.1 Стратегічні задачі при визначенні функціонування економічних об'єктів на базі інформаційних технологій.....	188
5.2 Особливості розробки збалансованої системи показників для оцінки ефективності сталого розвитку підприємств міського транспорту.....	193
5.3 Функції інноваційної організаційної культури.....	197
5.4 Закордонний досвід формування системи винагород персоналу банків.....	205
5.5 Концепція контролінгу – формування системи моніторингу.....	209
5.6 Соціальний маркетинг як засіб забезпечення сталого розвитку підприємств.....	212

3.3 Проблеми трансформації доходів населення в джерело інвестиційного розвитку.....	115
3.4 Контрольно-аналітичні аспекти регулювання торгівлі валютними деривативами.....	119
3.5 Огляд ключових проблем реалізації активів боржника в процедурі банкрутства.....	124
3.6 Інноваційні фінансові технології на ринку цінних паперів.....	128
3.7 Перспективи інноваційного розвитку інфраструктури туристичної галузі Закарпатського регіону.....	132
4. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	138
4.1 Інтелектуальний капітал підприємства: гносеологія та функціональний зміст.....	138
4.2 Фінансова безпека підприємства: генезис наукових поглядів, дефініції.....	145
4.3 Концептуальні засади антикризового управління залізничним транспортом в умовах падіння обсягів перевезень.....	150
4.4 Концепція формування та розвитку віртуального капіталу та використання віртуальних економічних відносин на промислових підприємствах України.....	154
4.5 Оцінка часу в адаптивному управлінні проектами.....	166
4.6 Системний та ситуаційний підходи до формування маркетингової стратегії підприємства.....	172
5. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ СКЛАДОВІ РЕФОРМУВАННЯ МІКРОЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ.....	188
5.1 Стратегічні задачі при визначенні функціонування економічних об'єктів на базі інформаційних технологій.....	188
5.2 Особливості розробки збалансованої системи показників для оцінки ефективності сталого розвитку підприємств міського транспорту.....	193
5.3 Функції інноваційної організаційної культури.....	197
5.4 Закордонний досвід формування системи винагород персоналу банків.....	205
5.5 Концепція контролінгу – формування системи моніторингу.....	209
5.6 Соціальний маркетинг як засіб забезпечення сталого розвитку підприємств.....	212

Гуртки принципово відрізнялись від просемінарів і семінарів. На засіданнях гуртка могли вільно обговорюватись будь-які питання, які викликали інтерес у студентів. В роботі гуртка могли приймати участь усі бажуючі. М. І. Туган-Барановський був переконаний у виключній важливості забезпечення нерозривності навчальної і наукової роботи в процесі навчання студентів. «Вивчення науки неможливе без самостійної роботи мислення, тому кожен, хто вивчає науку, є за необхідністю в більшій чи меншій мірі і самостійним працівником її» [5, с. 56]. Він вважав, що наукова робота є природним елементом учбового процесу, а тому не повинна обмежуватись вузьким колом обраних студентів. Тільки так поставлена робота дає можливість виявити творчий потенціал найбільш обдарованих студентів, сприяє формуванню майбутніх учених.

Не секрет, що відношення до тієї чи іншої науки багато в чому залежить від викладача. Один із учнів і послідовників М. І. Тугана-Барановського – М. Д. Кондратьєв згадував, що у його вчителя була «надзвичайна здібність яскравого, іноді майже художнього, пристрасного, навіть патетичного висловлювання. Багато сторінок, які написані Михайлом Івановичем і відносяться, здавалося б, до надзвичайно прозаїчних та нудних питань економіки, є просто класичними за своїм блиском та емоційним піднесенням» [1].

З таким же натхненням, інтересом і любов'ю він працював з молоддю. Студенти не могли цього не оцінити. Лише в 1911 році в гуртку М. І. Тугана-Барановського працювало 150 - 200 студентів, і це при тому, що його гурток з політичної економії був не єдиним на філософському факультеті [5, с. 58]. Серед тих, хто працював у гуртках М. І. Тугана-Барановського – всесвітньо відомий економіст М. Д. Кондратьєв, Питирим Сорокін – відомий російсько-американський соціолог і культуролог, С. В. Юшков – основоположник науки «історії держави і права», М. Я. Лазерсон - відомий юрист-адвокат і соціолог, Л. Н. Юровський – відомий в 20 роках російський економіст-фінансист.

Чітке розуміння особливостей політичної економії дає можливість уявити, що політична економія має великий конструктивний та аналітичний потенціал. Лише вона, на відміну від інших напрямів економічної теорії, розглядає економіку через призму взаємодії економічних суб'єктів, прагне побачити за зовнішніми формами прояву глибинну суть. Дана наука шукає відповіді на питання: «Що собою представляє те чи інше економічне явище? Чому відбувається так, а не інакше?». В той же час завжди існують умови для розвитку інших економічних наук з їхніми специфічними теоретичними підходами до вивчення окремих сторін та функціональних взаємозв'язків в економіці. Важливо щоб це було співіснування без права на науковий монополізм.

Не менший потенціал має політична економія в сфері освіти. Ця наука дозволяє привити студентам смак до фундаментальних соціально-економічних знань, сформувати у них розуміння різноманітності економічних шкіл і напрямків, навчити їх теоретично-зваженому діалогу та сформувати у них потребу в пошуку фундаментально-нових теоретичних та практичних економічних рішень. І, нарешті, політична економія може і повинна відіграти значиму роль у формуванні гуманістичної економічної культури, освіти та політики.

Список використаних джерел до п. 1.5

1. Кондратьев Н. Д. Михаил Иванович Туган-Барановский. / Н. Д. Кондратьев. – М., 1923. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn.pl?type=ru&links=../tugan/biogr/tugan_b1.txt&img=bio.gif&name=tugan
2. Люксембург Р. Введение в политическую экономию. Изд. 5-е, стер. / Р. Люксембург. – М. – Л.: Гос. социально-экономическое узд., 1931. – 295 с.
3. Туган-Барановский М. И. Очерки из новейшей истории политической экономии. / М. И. Туган-Барановский. – СПб., 1903. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dlib.rsl.ru/viewer/01003717545#?page=1>
4. Туган-Барановский М. И. Основы политической экономии. Третье переработанное издание. / М. И. Туган-Барановский. – Петроград: 1915. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ergojournal.ru/?p=1416
5. Широкопад Л. Д. Научная и педагогическая деятельность М. И. Туган-Барановского в С.-Петербурге (1893 - 1917). / Л. Д. Широкопад // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2009. – Сер. 1. – С. 48 - 65. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [2009_1_048_066\(7\).pdf](http://vestnik.spbu.ru/2009_1_048_066(7).pdf)

1.6 Теоретичне дослідження сукупного працівника суспільства

Останнє десятиліття спостерігається повернення в науковий обіг поняття сукупний працівник, однак у вітчизняній економічній думці як і раніше йому не приділяється належної уваги. Як правило, широко досліджуються прикладні аспекти його розвитку і функціонування, проте для вироблення практичних рекомендацій щодо його удосконалення необхідно, насамперед, розглянути проблему на теоретичному рівні – за допомогою системи абстрактно-всезагальних характеристик предмету.

Специфіка вивчення сукупного працівника полягає в тому, що як самостійна проблема він досліджувався не настільки широко, в основному як частина праць, присвячених іншим проблемам. У радянському періоді, можна відзначити таких вчених: Р. А. Нугасва, Н. В. Коровяковську, Н. Б. Митрофанова, С. С. Утінова, С. С. Щеглова, О. Ю. Мамедова та ін. Хоча, безсумнівно, всі роботи зберігають своє наукове і методологічне значення донині, виникла необхідність їх доповнити у зв'язку зі змінами, що сталися за останні роки. Деякий час, зокрема в 90-і роки ХХ ст. категорія сукупний працівник практично не досліджувалася. У сучасній Україні дослідження зводяться до фактичного обліку, вивчення проблем зайнятості, заробітної плати, сукупного попиту і нового поняття людський капітал. В економічній думці Росії можна відзначити реактуалізацію поняття сукупний працівник за останнє десятиліття і повернення його в науковий обіг. Тут можна відзначити таких авторів, які займаються безпосередньо дослідженням сукупного працівника: Нестеренко-Костенко І. В., Мазура О. А., Козина А. Ю та ін.

Категорію сукупний працівник Карл Маркс ввів при розгляді виробництва абсолютної і відносної додаткової вартості, при характеристиці продуктивного робочого. Маркс пише: «продукт перетворюється взагалі з безпосереднього продукту індивідуального виробника в суспільний, в загальний продукт сукупного робітника, тобто комбінованого робочого персоналу, члени якого ближче або далі стоять від безпосереднього впливу на предмет праці. Тому вже самий кооперативний характер процесу праці неминуче розширює поняття продуктивної праці і його носія, продуктивного робочого. Тепер для того, щоб трудитися продуктивно, немає необхідності безпосередньо прикладати свої руки, достатньо бути органом сукупного робітника, виконувати одну з його підфункцій. Наведене вище первинне визначення продуктивної праці, виведеної з самої природи матеріального виробництва, завжди зберігає своє значення в застосуванні до сукупного робітника, що розглядається як одне ціле. Але воно не підходить більш до кожного з його членів, взятих окремо» [1, с. 516 - 517].

У «Капіталі», а також в «Економічних рукописах» Маркс неодноразово повертається до цього поняття, вважаючи, що виробничий робітник – частина сукупного робітника, що виробляє додаткову вартість. Маркс продуктивного робітника, сукупного робітника, або просто робочого ототожнює з працівником, який виконує, створює нові вартості, і ні в якому разі не зводить це поняття до працівника, зайнятого фізичною працею. Навпаки, він постійно підкреслює зростаючу роль знання, науки, інтелектуальної праці в розвитку продуктивних сил. Він писав, що сучасний «процес виробництва виступає як технологічне застосування науки» [2, с. 206]. Надалі, людина буде «ставитися до самого процесу виробництва як його контролер і регулювальник. Замість того, щоб бути головним агентом процесу виробництва, робітник стає поруч з ним» [2, с. 212 - 214].

Вводячи категорію сукупний працівник, Маркс тим самим відійшов від невиключення працівників не продуктивної праці в сферу матеріального виробництва. Абстрактно всі працівники беруть участь в процесі створення додаткової вартості. У цьому, на наш погляд, найбільша цінність категорії сукупний працівник і значимість для вивчення процесів, як на мікро-, так і на макрорівнях.

Теоретичний аналіз являє собою систему абстрактно-загальних характеристик предмету. Їх розгляд відкриває сутнісні сторони досліджуваної проблеми. Щоб конкретизувати аналіз, розглядається його особливе і одичинне. Особливе ми можемо виділити в кожній з економічних формацій: первіснообщинному суспільстві, рабовласництві, феодалізмі. Тут сукупний працівник виступав неповноцінним. Так, в первіснообщинному ладі – сукупний працівник не суспільства, а громади. При рабовласництві і феодалізмі – працівник окремого господарства. Тут не проявляється загальність сукупного працівника у зв'язку з ізолюваністю елементів господарювання. І тільки в капіталістичному способі виробництва виявляється його всезагальність, іншими словами – він стає дійсним тільки у капіталізмі. Таким чином – сукупний працівник капіталізму – дійсна всезагальність. Однак його рух при капіталізмі також утворює особливе. Розглянемо сукупного працівника капіталізму.

Розкриття поняття сукупного працівника починається з розгляду його становлення як спільності виробничих людей, через його визначеність – здат-

3. Богуш Л. Г. Якість життя населення регіонів України в характеристиках соціальної інфраструктури / Л. Г. Богуш // Формування соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах суспільних трансформацій. – Чернівці: Чернів. торг.-екон. ін-т КНТЕУ, 2013. – С. 18 - 21.

4. Богуш Л. Г. Державне регулювання соціальної інфраструктури як складової економічної системи України // Стратегії розвитку економічних систем на мікро- та макорівнях. – Дніпропетровськ: ДВНЗ «Нац. гірничий ун-т», 2013. – С. 43 - 45.

5. Богуш Л. Г. Інфраструктура соціокультурної діяльності як критерій оцінки суспільно-економічного розвитку України // Статистична оцінка соціально-економічного розвитку. – Хмельницький: Хмельн. ун-т управління та права, 2014. – С. 121 - 124.

6. Проскуряков В.М. Экономический потенциал социальной сферы: содержание, оценка, анализ / В.М. Проскуряков, А.И. Самоукин. – М.: Экономика, 1991. – 159 с.

7. Солонінко К. С. Міжнародна економіка [Електронний ресурс] / К.С. Солонінко. – К.: Кондор, 2008. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/economics/soloninko_me/part11/1102.htm.

8. Остафійчук Я. В. Підходи до класифікації послуг у контексті формування системи управління сферою послуг [Електронний ресурс] / Я. В. Остафійчук // Ефективна економіка. – 2012. – № 1. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?Op=1&z=892>.

2.4 Парадигмальні обриси інституціональної архітектоніки оподаткування

Цивілізаційні трансформації, що спостерігаються впродовж кінця ХХ – початку ХХІ століття ознаменували собою гостру потребу в новітніх концептуальних підходах і методології, здатних озброїти суспільство адекватним розумінням процесів, що мають місце в різних сферах державного розвитку та ефективним інструментарієм впливу на них.

Однією з найбільш історично давніх та суспільно значимих сфер економічної діяльності держави є оподаткування, тому цілком очевидно, що дослідження його специфіки, природи реалізації та генезису на різних рівнях економічного розвитку суспільств, а також в контексті аналізу статистики та динаміки, інституціональної природи прояву здавна є предметом наукового пошуку фахівців мультиплікативних напрямів економічної науки.

Впродовж останніх десятиліть здійснювались неодноразові спроби формування парадигми оподаткування як певного теоретичного універсуму, що забезпечував би врахування методологічних засад розвитку науки, системного перегляду існуючих концепцій з метою пошуку адекватного понятійно – категоріального апарату та новітніх методів наукового пізнання.

3. Богуш Л. Г. Якість життя населення регіонів України в характеристиках соціальної інфраструктури / Л. Г. Богуш // Формування соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах суспільних трансформацій. – Чернівці: Чернів. торг.-екон. ін-т КНТЕУ, 2013. – С. 18 - 21.

4. Богуш Л. Г. Державне регулювання соціальної інфраструктури як складової економічної системи України // Стратегії розвитку економічних систем на мікро- та макrorівнях. – Дніпропетровськ: ДВНЗ «Нац. гірничий ун-т», 2013. – С. 43 - 45.

5. Богуш Л. Г. Інфраструктура соціокультурної діяльності як критерій оцінки суспільно-економічного розвитку України // Статистична оцінка соціально-економічного розвитку. – Хмельницький: Хмельн. ун-т управління та права, 2014. – С. 121 - 124.

6. Проскуряков В.М. Экономический потенциал социальной сферы: содержание, оценка, анализ / В.М. Проскуряков, А.И. Самоукин. – М.: Экономика, 1991. – 159 с.

7. Солонінко К. С. Міжнародна економіка [Електронний ресурс] / К.С. Солонінко. – К.: Кондор, 2008. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/economics/soloninko_me/part11/1102.htm.

8. Остафійчук Я. В. Підходи до класифікації послуг у контексті формування системи управління сферою послуг [Електронний ресурс] / Я. В. Остафійчук // Ефективна економіка. – 2012. – № 1. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?Op=1&z=892>.

2.4 Парадигмальні обриси інституціональної архітекстоники оподаткування

Цивілізаційні трансформації, що спостерігаються впродовж кінця ХХ – початку ХХІ століття ознаменували собою гостру потребу в новітніх концептуальних підходах і методології, здатних озброїти суспільство адекватним розумінням процесів, що мають місце в різних сферах державного розвитку та ефективним інструментарієм впливу на них.

Однією з найбільш історично давніх та суспільно значимих сфер економічної діяльності держави є оподаткування, тому цілком очевидно, що дослідження його специфіки, природи реалізації та генезису на різних рівнях економічного розвитку суспільств, а також в контексті аналізу статистики та динаміки, інституціональної природи прояву здавна є предметом наукового пошуку фахівців мультиплікативних напрямів економічної науки.

Впродовж останніх десятиліть здійснювались неодноразові спроби формування парадигми оподаткування як певного теоретичного універсуму, що забезпечував би врахування методологічних засад розвитку науки, системного перегляду існуючих концепцій з метою пошуку адекватного понятійно – категоріального апарату та новітніх методів наукового пізнання.

Досить модерним в цьому плані є концептуальний базис інституціональної архітекtonіки, сформований відомим українським теоретиком Гриценком А. А., на думку якого це певна «структура інститутів, що утворюється з взаємозв'язків способу мислення та дій людей, правил, норм, стереотипів, традицій, закладів та інших соціальних утворень в їх співвідношеннях з суттю і загальним естетичним планом побудови суспільної системи» [1. с. 32].

До формування її теоретичного підґрунтя долучилися і інші вітчизняні науковці, зокрема: Демент'єв В., Малий І., Мандибура В., Степаненко С., Чухно А., Яременко О. та ін. в написанні базової монографічної праці з даних питань [2]. Окремі дослідники досить ефективно адаптували дану концепцію до розробки ряду суміжних напрямів дослідження, а розгляд закономірностей функціонування та тенденцій розвитку інституціональної архітекtonіки оподаткування знайшло певне поширення в роботах низки вітчизняних теоретиків. Проте, не дивлячись на вагомість та важливість означених дослідницьких робіт, все ж можемо констатувати певний дефіцит фахових розробок з даної проблематики, що відповідним чином впливає на ефективність реалізації технологій оподаткування в Україні в цілому.

Безумовно, пізнання інституційної архітекtonіки оподаткування в розрізі диференційованих інституціональних одиниць, що існують у даному просторі і часі, а також процесів і зв'язків між ними вимагають комплексного дослідження, складність здійснення якого зумовлюється багатоплановістю та багаторівневістю об'єкту пізнання, необхідністю його належної онтологічної та гносеологічної ідентифікації. Термін «інституційна архітекtonіка» є категорійною конструкцією, що вмщує декілька рівнів понятійних структур. Найбільш наближеними до архітекtonіки є поняття «система», «конструкція», «композиція», «архітектура» та інші. Однак, термін «архітекtonіка» походючи від грец. *архιτεκτονική* (будівельне мистецтво, архітектура) – є не чим іншим як системою елементів, які в результаті взаємодії утворюють цілісну конструкцію, що відображає композиційну єдність та взаємозв'язок ієрархічних складових. На відміну від терміну «архітектура», що також окреслює ієрархічність у сполученні елементів, архітекtonіка дозволяє охоплювати розташування елементів та ієрархічних сполучень між ними, з метою визначення загальної динаміки розвитку інститутів та векторів їх трансформації.

Основними законами, що характеризують найбільш загальні, суттєві зв'язки між елементами інституціональної архітекtonіки як цілісної системи, що постійно обумовлюють її розвиток є: закон рівноваги, закон «золотої середини» та закон структурування (закон «золотої пропорції»). На основі дії даних законів інститути розвиваючись «повинні знаходитись в рівновазі, інакше система буде відчувати внутрішні конфлікти, здатні її зруйнувати» [1. с. 32]. Типовими прикладами інституціональної рівноваги є баланс законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Кожна з означених систем володіє як сферою поширення, компетенцією органів, їх ієрархічно-мережовим представленням структури, та формально закріпленими нормами розв'язання ймовірних конфліктів. Іншими прикладами інституціональної рівноваги є співвідношення базових си-

Досить модерним в цьому плані є концептуальний базис інституціональної архітекτονіки, сформований відомим українським теоретиком Грищенком А. А., на думку якого це певна «структура інститутів, що утворюється з взаємозв'язків способу мислення та дій людей, правил, норм, стереотипів, традицій, закладів та інших соціальних утворень в їх співвідношеннях з суттю і загальним естетичним планом побудови суспільної системи» [1. с. 32].

До формування її теоретичного підґрунтя долучилися і інші вітчизняні науковці, зокрема: Дементьев В., Малий І., Мандибуря В., Степаненко С., Чухно А., Яременко О. та ін. в написанні базової монографічної праці з даних питань [2]. Окремі дослідники досить ефективно адаптували дану концепцію до розробки ряду суміжних напрямів дослідження, а розгляд закономірностей функціонування та тенденцій розвитку інституціональної архітекτονіки оподаткування знайшло певне поширення в роботах низки вітчизняних теоретиків. Проте, не дивлячись на вагомість та важливість означених дослідницьких робіт, все ж можемо констатувати певний дефіцит фахових розробок з даної проблематики, що відповідним чином впливає на ефективність реалізації технологій оподаткування в Україні в цілому.

Безумовно, пізнання інституційної архітекτονіки оподаткування в розрізі диференційованих інституціональних одиниць, що існують у даному просторі і часі, а також процесів і зв'язків між ними вимагають комплексного дослідження, складність здійснення якого зумовлюється багатоплановістю та багаторівневістю об'єкту пізнання, необхідністю його належної онтологічної та гносеологічної ідентифікації. Термін «інституційна архітектоніка» є категорійною конструкцією, що вміщує декілька рівнів понятійних структур. Найбільш наближеними до архітекτονіки є поняття «система», «конструкція», «композиція», «архітектура» та інші. Однак, термін «архітектоніка» походячи від грец. *архитеκτονική* (будівельне мистецтво, архітектура) – є не чим іншим як системою елементів, які в результаті взаємодії утворюють цілісну конструкцію, що відображає композиційну єдність та взаємозв'язок ієрархічних складових. На відміну від терміну «архітектура», що також окреслює ієрархічність у сполученні елементів, архітектоніка дозволяє охоплювати розташування елементів та ієрархічних сполучень між ними, з метою визначення загальної динаміки розвитку інститутів та векторів їх трансформації.

Основними законами, що характеризують найбільш загальні, суттєві зв'язки між елементами інституціональної архітекτονіки як цілісної системи, що постійно обумовлюють її розвиток є: закон рівноваги, закон «золотої середини» та закон структурирування (закон «золотої пропорції»). На основі дії даних законів інститути розвиваються «повинні знаходитись в рівновазі, інакше система буде відчувати внутрішні конфлікти, здатні її зруйнувати» [1. с. 32]. Типовими прикладами інституціональної рівноваги є баланс законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Кожна з означених систем володіє як сферою поширення, компетенцією органів, їх ієрархічно-мережовим представленням структури, та формально закріпленими нормами розв'язання ймовірних конфліктів. Іншими прикладами інституціональної рівноваги є співвідношення базових си-

стем суспільства та їх забезпечення: науки, культури, політики, державного адміністрування, правопорядку, оборони, тощо; розподіл суспільних страт інше.

Розуміння особливої ролі законів співвідношення елементів в інституціональній архітектоніці забезпечує формування світоглядного інституціонального мислення. У відповідності з ним, розгляд функціонування будь-якого суспільного інституту повинно здійснюватися у рефлексивному взаємозв'язку з іншими інститутами, на основі закономірностей співвідношень елементів системи та розуміння невідворотності настання інституціональних ям у випадку ігнорування закономірностей розвитку суспільних інститутів.

Елементи інституціональної архітектоніки, як динамічної конструкції, можна описати наступними основними характеристиками:

- 1) формою, що може бути представленою у вигляді певної конструкції;
- 2) змістом, що відображає взаємозв'язок елементів системи;
- 3) просторово-часовим розміщенням, що характеризує зв'язок внутрішньої і зовнішньої сфер організації, як співвідношення форми і змісту у визначений конкретний момент часу.

Усвідомлюючи всю ширину і багатоформатність інституціональної архітектоніки суспільства, обмежимо наш ракурс дослідження аналізом структур та інституціональних елементів, що мають відношення до оподаткування. Зауважимо, що інституціональна архітектоніка оподаткування складається з двох підсистем, представлених у вигляді формальних і неформальних інститутів. При цьому, згідно з правилом золоті пропорції передумовою правильної побудови інституціональної композиції даного типу є співвідношення формальних і неформальних інститутів.

Першопочатково, на перших етапах зародження інституціональних структур, безумовно більшою композиційною частиною виступали неформальні інститути, існуючі у вигляді традицій, культурних стандартів та усталених ментальних норм поведінки. Однак, в процесі суспільного розвитку відбулася формалізація окремих, найбільш ефективних за певних умов та результативних для відповідних пріоритетів стандартів взаємодії, що на рівні інституціональної архітектоніки позначилося переміщенням формальних і неформальних полюсів.

Країни, з розвиненими демократичними стандартами та досконалою ринковою моделлю є найбільш наближеними до еталонної моделі інституціональної архітектоніки. На відміну від них, для держав, які перебувають на етапі «квантового переміщення» характерним є домінуванням неформальних інститутів або їх зрощення з формальними, що унеможливорює чітке розмежування їх суті, природи функціонування та класифікаційних відмінностей.

Формування і трансформація інститутів оподаткування здійснюється завдяки встановленню відповідних норм. Вважаємо, що правові норми оподаткування є загальнообов'язковими формально-визначеними правилами поведінки, встановленими уповноваженими органами влади, що визначають межу допустимого у взаємодіях учасників податкових правовідносин, та забезпечені державним примусом.

Аналіз формалізованого закріплення норм оподаткування в розрізі країн світу дозволяє виділити еволюційні стадії розвитку як форми реалізації інсти-

стем суспільства та їх забезпечення: науки, культури, політики, державного адміністрування, правопорядку, оборони, тощо; розподіл суспільних страт інше.

Розуміння особливої ролі законів співвідношення елементів в інституціональній архітектоніці забезпечує формування світоглядного інституціонального мислення. У відповідності з ним, розгляд функціонування будь-якого суспільного інституту повинно здійснюватися у рефлексивному взаємозв'язку з іншими інститутами, на основі закономірностей співвідношень елементів системи та розуміння невідворотності настання інституціональних ям у випадку ігнорування закономірностей розвитку суспільних інститутів.

Елементи інституціональної архітектоники, як динамічної конструкції, можна описати наступними основними характеристиками:

- 1) формою, що може бути представлена у вигляді певної конструкції;
- 2) змістом, що відображає взаємозв'язок елементів системи;
- 3) просторово-часовим розміщенням, що характеризує зв'язок внутрішньої і зовнішньої сфер організації, як співвідношення форми і змісту у визначений конкретний момент часу.

Усвідомлюючи всю ширину і багатоформатність інституціональної архітектоники суспільства, обмежимо наш ракурс дослідження аналізом структур та інституціональних елементів, що мають відношення до оподаткування. Зауважимо, що інституціональна архітектоніка оподаткування складається з двох підсистем, представлених у вигляді формальних і неформальних інститутів. При цьому, згідно з правилом золоті пропорції передумовою правильної побудови інституціональної композиції даного типу є співвідношення формальних і неформальних інститутів.

Першопочатково, на перших етапах зародження інституціональних структур, безумовно більшою композиційною частиною виступали неформальні інститути, існуючі у вигляді традицій, культурних стандартів та усталених ментальних норм поведінки. Однак, в процесі суспільного розвитку відбулася формалізація окремих, найбільш ефективних за певних умов та результативних для відповідних пріоритетів стандартів взаємодії, що на рівні інституціональної архітектоники позначилося переміщенням формальних і неформальних полюсів.

Країни, з розвиненими демократичними стандартами та досконалою ринковою моделлю є найбільш наближеними до еталонної моделі інституціональної архітектоники. На відміну від них, для держав, які перебувають на етапі «квантового переміщення» характерним є домінуванням неформальних інститутів або їх зрощення з формальними, що унеможливає чітке розмежування їх суті, природи функціонування та класифікаційних відмінностей.

Формування і трансформація інститутів оподаткування здійснюється завдяки встановленню відповідних норм. Вважаємо, що правові норми оподаткування є загальнообов'язковими формально-визначеними правилами поведінки, встановленими уповноваженими органами влади, що визначають межу допустимого у взаємодіях учасників податкових правовідносин, та забезпечені державним примусом.

Аналіз формалізованого закріплення норм оподаткування в розрізі країн світу дозволяє виділити еволюційні стадії розвитку як форми реалізації інсти-

туціонального компромісу в забезпеченні загальних інтересів держави та особистих інтересів громадян. Таким чином, інститут оподаткування зароджується на ранніх етапах цивілізаційного розвитку, видозмінюючись в процесі суспільних трансформацій, в кінцевому підсумку стає тим важливим суспільним інститутом, якому відводиться роль конституційного регулятора пріоритетності та рівня задоволення різноспрямованих інтересів.

Слід відмітити, що інститут оподаткування, як складна ієрархічна структура певним чином співіснує в межах кожного з представлених в концепції Г. Спенсера соціальних інститутів, поєднуючи в собі як формальні правила так і неформальні норми їх реалізації. Однак, якщо формальні норми втілюють в собі тактичну та стратегічну форму реалізації податкової політики держави як уособлення її податкової доктрини, то неформальні норми є результатом тисячолітньої історії розвитку певної соціальної формації, відображаючи напашування культурних норм, ментальних особливостей та стандартів суспільних взаємодій. Соціальні інститути будучи доволі різноманітними за приписуваними та здійснюваними ними функціями є елементами єдиного, органічно та генетично визначеного цілого, певної інституціональної системи що функціонує у вигляді цілісної єдності, здатної до саморозвитку та самовідтворення.

Пошук способів підвищення ефективності норм оподаткування як ядра інституціональної архітекtonіки оподаткування, особливим чином залежить від дієвості відповідних принципів їх реалізації, адже «... принципи охоплюють всю правову матерію – і ідеї, і норми, і відносини – надають їй логічність, послідовність, збалансованість ... в них наче синтезується світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації» [З. с. 195]. Оскільки принципи – це основоположні і скеровуючі ідеї, визначальні положення функціонування елементів системи, тому можемо стверджувати, що принципи оподаткування визначають фундамент функціонування інституціональної архітекtonіки оподаткування, її стійкість та архітекturnу композиційність.

Визначення принципів оподаткування було і є предметом пошуків науковців та практиків починаючи з часів виникнення держави, проте і до нині точиться полеміка щодо їх переліку та суті серед вітчизняних та зарубіжних вчених. Не дивлячись на багатогранність практичної частини податкових систем багатьох країн світу, теоретичний базис їх побудови багато в чому схожий, так як зумовлюється існуванням універсальних принципів, основу яких складають принципи розроблені ще А. Смітом та А. Вагнером.

Цивілізовані держави світу, дотримуючись відповідної ідеологічної концептуалізації податкової системи, забезпечують її реалізацію на основі встановлення теоретично обґрунтованих, класичних принципів оподаткування, які, втілюючи намагання законотворців максимального наближення до класичних принципів оподаткування на основі врахування і корекції національних особливостей менталітету громадян, географічного розміщення, соціально-економічних умов та ін., відображаються в податкових доктринах практично всіх розвинених країн світу. Проте означені в вітчизняних правових актах принципи не дозволяють говорити про наявність повного їх спектру, які належним чином забезпечували б реалізацію податкового механізму та ефективне функціонування податкової системи держави.

туціонального компромісу в забезпеченні загальних інтересів держави та особистих інтересів громадян. Таким чином, інститут оподаткування зароджується на ранніх етапах цивілізаційного розвитку, видозмінюючись в процесі суспільних трансформацій, в кінцевому підсумку стає тим важливим суспільним інститутом, якому відводиться роль конституційного регулятора пріоритетності та рівня задоволення різноспрямованих інтересів.

Слід відмітити, що інститут оподаткування, як складна ієрархічна структура певним чином співіснує в межах кожного з представлених в концепції Г. Спенсера соціальних інститутів, поєднуючи в собі як формальні правила так і неформальні норми їх реалізації. Однак, якщо формальні норми втілюють в собі тактичну та стратегічну форму реалізації податкової політики держави як уособлення її податкової доктрини, то неформальні норми є результатом тисячолітньої історії розвитку певної соціальної формації, відображаючи напашування культурних норм, ментальних особливостей та стандартів суспільних взаємодій. Соціальні інститути будучи доволі різноманітними за приписуваними та здійснюваними ними функціями є елементами єдиного, органічно та генетично визначеного цілого, певної інституціональної системи що функціонує у вигляді цілісної єдності, здатної до саморозвитку та самовідтворення.

Пошук способів підвищення ефективності норм оподаткування як ядра інституціональної архітекtonіки оподаткування, особливим чином залежить від дієвості відповідних принципів їх реалізації, адже «... принципи охоплюють всю правову матерію – і ідеї, і норми, і відносини – надають їй логічність, послідовність, збалансованість ... в них наче синтезується світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації» [З. с. 195]. Оскільки принципи – це основоположні і скеровуючі ідеї, визначальні положення функціонування елементів системи, тому можемо стверджувати, що принципи оподаткування визначають фундамент функціонування інституціональної архітекtonіки оподаткування, її стійкість та архітектурну композиційність.

Визначення принципів оподаткування було і є предметом пошуків науковців та практиків починаючи з часів виникнення держави, проте і до нині точність полеміки щодо їх переліку та суті серед вітчизняних та зарубіжних вчених. Не дивлячись на багатогранність практичної частини податкових систем багатьох країн світу, теоретичний базис їх побудови багато в чому схожий, так як зумовлюється існуванням універсальних принципів, основу яких складають принципи розроблені ще А. Смітом та А. Вагнером.

Цивілізовані держави світу, дотримуючись відповідної ідеологічної концептуалізації податкової системи, забезпечують її реалізацію на основі встановлення теоретично обґрунтованих, класичних принципів оподаткування, які, втілюючи намагання законотворців максимального наближення до класичних принципів оподаткування на основі врахування і корекції національних особливостей менталітету громадян, географічного розміщення, соціально-економічних умов та ін., відображаються в податкових доктринах практично всіх розвинених країн світу. Проте означені в вітчизняних правових актах принципи не дозволяють говорити про наявність повного їх спектру, які належним чином забезпечували б реалізацію податкового механізму та ефективне функціонування податкової системи держави.

Існуючі в різних країнах світу податкові системи суттєво відрізняються між собою переліком податків, принципами побудови податкової системи, способами сплати і методами формування податкових баз, порядком запровадження і відміни податків, формами реалізації податкового контролю тощо. Основові засади побудови податкових систем в значній мірі залежать від прихильності до тієї чи іншої моделі економіки, характеру та методів реалізації податкової політики.

Кожна країна, як самотня соціально-економічна система характеризується особливою, неповторною сукупністю методів, прийомів і способів реалізації структур інституціональної архітекtonіки, які на різних ієрархічних рівнях надають функціонуванню податкового механізму заданий формальними нормами напрямком і координують його відповідно до встановлених ідеологічних та суспільних пріоритетів.

Одним з важливих аспектів інституціональної архітекtonіки є співвідношення в ній ієрархічних і мережевих структур. Ієрархічними є структури, що сформовані на засадах підпорядкування, що знаходяться на різних рівнях і володіють різним статусом, а під мережевими структури з горизонтальною координацією елементів, які перебувають на одних рівнях і є рівноправними за статусом [4, с. 55]. Якщо ієрархічні структури асоціюються з необхідністю, обов'язком та примусом, то мережеві їх аналоги надають більшої свободи волевиявлення їх носіям, створюючи можливість функціонування в формально окреслених межах на основі внутрішніх мотивацій. За твердженням теоретика, саме форма підпорядкування інститутів визначає перебіг інституціональної еволюції. При цьому, багаторівневність та розгалуженість є передумовою ефективної організації системи для здійснення індивідами сумісних координованих і не зовсім дій в процесі обміну інформацією, реалізації власної поведінки та реакції на поведінку контрагентів. Такий розподіл дозволяє говорити про наявність влюбій організаційній системі структури впливу, яка може бути представленою як інституційно (законодавчо визначеною, ієрархічно структурованою та володіти еволюцією розвитку) так і зазначати впливу неформальних чинників на кплатт культурних норм, особливостей національних традицій та менталітету.

Загалом, управління оподаткуванням в соціально-економічних системах будь-якого ієрархічного рівня, що виступає як вплив одних елементів на інші, здійснюється не лише з метою забезпечення бажаних і очікуваних дій та заходів, доцільних з точки зору досягнення спільної мети, але і зумовлює асиметричність відносин і статусів учасників системи, тобто виділення керованих суб'єктів та об'єктів, а також органів реалізації управлінського впливу, і корегування поведінки решти учасників.

Багаторівневність системи управління процесами оподаткування втілює інваріантну властивість соціально-економічної системи в реалізації управлінського, скеровуючого впливу одних елементів на інші з метою забезпечення бажаного результату. При цьому, сукупність об'єктів та суб'єктів поєднуючись певним чином можуть створювати сукупності підмножин, що скеровуються формальними чи неформальними інститутами.

Існуючі в різних країнах світу податкові системи суттєво відрізняються між собою переліком податків, принципами побудови податкової системи, способами сплати і методами формування податкових баз, порядком запровадження і відміни податків, формами реалізації податкового контролю тощо. Основові засади побудови податкових систем в значній мірі залежать від прихильності до тієї чи іншої моделі економіки, характеру та методів реалізації податкової політики.

Кожна країна, як самобутня соціально-економічна система характеризується особливою, неповторною сукупністю методів, прийомів і способів реалізації структур інституціональної архітектоники, які на різних ієрархічних рівнях надають функціонуванню податкового механізму заданий формальними нормами напрямок і координують його відповідно до встановлених ідеологічних та суспільних пріоритетів.

Одним з важливих аспектів інституціональної архітектоники є співвідношення в ній ієрархічних і мережевих структур. Ієрархічними є структури, що сформовані на засадах підпорядкування, що знаходяться на різних рівнях і володіють різним статусом, а під мережевими структурами з горизонтальною координацією елементів, які перебувають на одних рівнях і є рівноправними за статусом [4. с. 55]. Якщо ієрархічні структури асоціюються з необхідністю, обов'язком та примусом, то мережеві їх аналоги надають більшої свободи волевиявлення їх носіям, створюючи можливість функціонування в формально окреслених межах на основі внутрішніх мотивацій. За твердженням теоретика, саме форма підпорядкування інститутів визначає перебіг інституціональної еволюції. При цьому, багаторівневність та розгалуженість є передумовою ефективно організації системи для здійснення індивідами сумісних координованих і не зовсім дій в процесі обміну інформацією, реалізації власної поведінки та реакції на поведінку контрагентів. Такий розподіл дозволяє говорити про наявність в будь-якій організаційній системі структури впливу, яка може бути представлена як інституційно (законодавчо визначеною, ієрархічно структурованою та володіти еволюцією розвитку) так і зазнавати впливу неформальних чинників на кшталт культурних норм, особливостей національних традицій та менталітету.

Загалом, управління оподаткуванням в соціально-економічних системах будь-якого ієрархічного рівня, що виступає як вплив одних елементів на інші, здійснюється не лише з метою забезпечення бажаних і очікуваних дій та заходів, доцільних з точки зору досягнення спільної мети, але і зумовлює асиметричність відносин і статусів учасників системи, тобто виділення керованих суб'єктів та об'єктів, а також органів реалізації управлінського впливу, і корегування поведінки респіти учасників.

Багаторівневність системи управління процесами оподаткування втілює інваріантну властивість соціально-економічної системи в реалізації управлінського, скеровуючого впливу одних елементів на інші з метою забезпечення бажаного результату. При цьому, сукупність об'єктів та суб'єктів поєднуючись певним чином можуть створювати сукупності підмножин, що скеровуються формальними чи неформальними інститутами.

Таким чином, інституціональна архітектоніка, виступаючи еволюційним відбитком інституціональної структури суспільства, дозволяє не лише усвідомити діалектичні взаємозв'язки та протиріччя її елементів, тенденції інституціональних змін, але завдяки усвідомленню інституціональної місії держави скедувати та корегувати перебіг процесів в інституціональному просторі соціально-економічної системи держави.

Список використаних джерел до п. 2.4

1. Гриценко А. А. Институциональная архитектоника: предмет, основные законы, методология // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Випуск 103-1. – 2006. – С. 32.
2. Гриценко А. А. Институциональная архитектоника и динамика экономических преобразований [монографія] / Под ред. д-ра экон. наук А. А. Гриценко. – Х.: Форт, 2008. – 928 с.
3. Лившиц Р. З. Теория права: учеб. / Р. З. Лившиц. – М.: БЕК, 1994. – С. 195
4. Гриценко А. А. Иерархия и сетевые структуры в институциональной архитектонике экономических систем // Научные труды ДонНту. Серія: економіческая. 2007. – Випуск 31-1. – С. 55.

2.5 Напрями підвищення ролі транспорту в забезпеченні міжнародної торгівлі

Базою міжнародних економічних відносин є зовнішня торгівля. Зовнішня торгівля є одним з найважливіших факторів, що сприяє розвитку національної економіки кожної країни. Основні теорії міжнародної торгівлі були розроблені А. Смітом і Д. Рікардо, в подальшому шведські вчені Е. Гекшер і Б. Олін та американський вчений М. Портер продовжили обґрунтування теорій щодо переваг зовнішньої торгівлі. Проблеми розвитку міжнародної торгівлі в умовах перехідних економік досить широко розглядається в сучасній економічній літературі такими вітчизняними науковцями як А. С. Гальчинський, В. Д. Базилевич, О. І. Рогач, Л. Г. Лук'яненко, О. С. Власюк, А. А. Чухно, О. С. Шнипко, Т. С. Циба, А. С. Філіпенко та іншими. За даними Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Світового банку, обсяги світової торгівлі з експорту в 2013 році склали 23,2 трлн. дол. і в порівнянні з 1990 роком зросли в 5,6 рази. Відповідно до прогнозу Світової організації торгівлі (СОТ) в 2014 році зростання торгівлі товарами в світі складе 4,7%, в 2015 році – 5,3%, у перехідних економіках відповідно на 5,4 і 6,8%. Що стосується України, то за результатами 2013 року обсяги експорту товарів і послуг склали 76 986 млн. дол. США, це становить лише 0,32% від світової торгівлі експортними товарами і послугами.

Основою пришвидшення розвитку світової торгівлі є постійне зростання ролі і місця транспорту у світовому господарському просторі. Він виконує стимулюючу функцію у розвитку міжнародної торгівлі.

Таким чином, інституціональна архітектоніка, виступаючи еволюційним відбитком інституціональної структури суспільства, дозволяє не лише усвідомити діалектичні взаємозв'язки та протиріччя її елементів, тенденції інституціональних змін, але завдяки усвідомленню інституціональної місії держави скеровувати та корегувати перебіг процесів в інституціональному просторі соціально-економічної системи держави.

Список використаних джерел до п. 2.4

1. Гриценко А. А. Институциональная архитектоника: предмет, основные законы, методология // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Випуск 103-1. – 2006. – С. 32.
2. Гриценко А. А. Институциональная архитектоника и динамика экономических преобразований [монографія] / Под ред. д-ра экон. наук А. А. Гриценко. – Х.: Форт, 2008. – 928 с.
3. Лившиц Р. З. Теория права: учеб. / Р. З. Лившиц. – М.: БЕК, 1994. – С. 195
4. Гриценко А. А. Иерархия и сетевые структуры в институциональной архитектонике экономических систем // Научные труды ДонНту. Серия: экономическая. 2007. – Выпуск 31-1. – С. 55.

2.5 Напрями підвищення ролі транспорту в забезпеченні міжнародної торгівлі

Базою міжнародних економічних відносин є зовнішня торгівля. Зовнішня торгівля є одним з найважливіших факторів, що сприяє розвитку національної економіки кожної країни. Основні теорії міжнародної торгівлі були розроблені А. Смітом і Д. Рікардо, в подальшому шведські вчені Е. Гекшер і Б. Олін та американський вчений М. Портер продовжили обґрунтування теорій щодо переваг зовнішньої торгівлі. Проблеми розвитку міжнародної торгівлі в умовах перехідних економік досить широко розглядається в сучасній економічній літературі такими вітчизняними науковцями як А. С. Гальчинський, В. Д. Базилевич, О. І. Роґач, Л. Г. Лук'яненко, О. С. Власюк, А. А. Чухно, О. С. Шнипко, Т. С. Циба, А. С. Філіпенко та іншими. За даними Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Світового банку, обсяги світової торгівлі з експорту в 2013 році склали 23,2 трлн. дол. і в порівнянні з 1990 роком зросли в 5,6 рази. Відповідно до прогнозу Світової організації торгівлі (СОТ) в 2014 році зростання торгівлі товарами в світі складе 4,7%, в 2015 році – 5,3%, у перехідних економіках відповідно на 5,4 і 6,8%. Що стосується України, то за результатами 2013 року обсяги експорту товарів і послуг склали 76 986 млн. дол. США, це становить лише 0,32% від світової торгівлі експортними товарами і послугами.

Основою пришвидшення розвитку світової торгівлі є постійне зростання ролі і місця транспорту у світовому господарському просторі. Він виконує стимулюючу функцію у розвитку міжнародної торгівлі.